

30. Там само. – Спр.515. – Арк.74.
31. Там само. – Арк.79.
32. Там само. – Спр.534. – Арк.119.
33. Там само. – Спр.525. – Арк.23 зв.
34. Там само. – Спр.534. – Арк.5.
35. Там само. – Спр.525. – Арк.23.
36. Там само. – Спр.534. – Арк.118.
37. Там само. – Арк.24,24 зв.

### **Змерзлий Б.В. РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЮ МОВОЮ В КРИМСЬКІЙ АРСР У 1920 – 1927 рр.**

Стан видавництва книг, газет, часописів та іншої літератури на національних мовах відіграє величезну роль у розвитку науки і культури кожного окремого етносу. Видавництво національною мовою допомагають справі консолідації, поглибленню самосвідомості і взагалі внутрішньому розвитку певного етносу. Без достатньо розвинутої поліграфічної бази, спроможної задовольняти потреби народу, культура останнього занепадає, а мова стає периферійною, мало вживаною, що, зрештою призводить або до розмивання національних ознак або до повалення політичного режиму, дії якого спричинили таку ситуацію.

Найважливішим питанням в історії кримськотатарського народу є проблема утворення та діяльності національних видавництв. І якщо зародження національної публіцистики і розвиток видавничої справи наприкінці ХІХ – початку ХХ сторіччя досить широко розроблено і вивчено в українській історіографії В.Ю.Ганкевичем, то розвиток видавничої справи в роки існування Кримської АРСР ще й сьогодні не досліджений, не зважаючи на наявність широкого кола невикористаних архівних джерел [2]. Таким чином метою дослідження є вивчення розвитку видавничої справи у Кримській АРСР в 1920-1927 роках кримськотатарською мовою.

Після остаточного встановлення радянської влади в Криму в 1920 р. більшовики почали враховувати всі промислові підприємства регіону. За даними на 3 грудня було нараховано і частково узято на облік різноманітними відділами відповідної галузі промисловості велику кількість різних підприємств, у тому числі й Поліграфічним відділом: друкарень в веденні 5, друкарень на урахуванні 8, палітурень 1 [6, с.128].

Необхідно відразу відзначити, що після закінчення громадянської війни радянська влада в регіоні одержала дуже важку спадщину. Стан промисловості регіону, в тому числі й друкарень, був катастрофічним. А стан справ у друкарнях, що видавали татарською мовою був набагато гіршим – практично всі вони під час правління Врангеля були передані до рук приватних видавців, які не видавали кримськотатарською мовою ні підручників, ні газет. Більшість кваліфікованих робітників залишили підприємства, тому задля нормалізації ситуації татарську друкарню передали в повне розпорядження Татарській секції Обласного Комітету РКП(б).

Бурхливий розвиток системи народної освіти в регіоні, що розпочався в 1920 р., та масове відкриття шкіл, хоч і було перервано голодом 1921 – 1922 років, вимагало величезної кількості нових підручників та іншої різноманітної літератури, насамперед кримськотатарською мовою. Проте в цей період видавнича справа ще набрала обертів, а тиражі підручників, що випускалися, були дуже невеликі. Так, у 1923 – 1924 роках видавництвом було випущено (у прим.): друга книга для школи – 5000; третя книга – 3000; четверта і п'ята частини – 3000; “Уроки географії” – 6000; “Геометрія” – 10000; програми – 1000; “Про комплексний метод” – 1000; “Красзнавство” – 1000; “Устав трудової школи” – 100; “Устав Народної трудової школи” – 1000; “Завіти Ілліча” – 1000; “Методписьма” – 1000. Готувалися до випуску: “Географія”, “Наукова граматика” і “Математика” [3, арк.49].

В цей період основною причиною невеликого тиражу книг кримськотатарською мовою був уже не стільки стан друкарень (вони поступово налагоджували свою діяльність) скільки недостатність фінансування робіт із випуску підручників Кримським урядом і, в першу чергу, Наркоматом просвіти (далі – Наркомпрос). У цей період поліграфічна промисловість Криму вживала за рахунок замовлень з інших регіонів країни, що становили 50% її продукції. Завдяки цьому друкарні мали запас паперу, і, що найголовніше, кошти для закупівлі сировини і зарплатні робітникам [6, с.128].

Проте зі стабілізацією соціально-економічної ситуації в Криму, зростанням бюджетів регіональних організацій стан видавничою справи поступово покращувався. Як уже відзначалося до 1925 р., в наслідок низки причин, тираж видань кримськотатарською мовою не виходив за межі 3000 примірників, і це при досить солідній ціні кожного в 15 коп. В 1925 р. почалося видання спеціальних бібліотечок для кримських татар, причому до складу кожної входило до 75 назв. Тираж передбачався в 5000 примірників (ціна 1 примірника – 5 коп.). Це, без сумніву, стало великим кроком уперед у справі наближення книжки до населення [1, с.11].

У тому ж, 1925 році, Колегія Наркомпросу затвердила розроблений план видання підручників і навчальних посібників татарською мовою, всього 23 назви, загальна сума потрібних на цю справу витрат – 36423 карбованці 95 копійок [7, с.92].

Якщо до встановлення радянської влади видавали літературу кримськотатарською мовою приватні видавництва і друкарні, то на початку 1920-х років ця робота була доручена спеціально створеному Кримському державному видавництву. Кримський державний видавничий торговельний трест знаходився в столиці Кримської АРСР Сімферополі по вулиці М.Горького 5. Від початку роботи цього органу і до кінця 1930-х років література тут видавалася переважно кримськотатарською мовою. Власної друкарні не було. Друк літератури виконувався у двох друкарнях Кримполіграфтресту. Перша знаходилася в Сімферополі по вулиці Кірова, 23, друга – знаходилася в Севастополі по вулиці Фрунзе, 30. Загальна кількість робітни-

ків видавництва в перші роки існування була невеликою, але зі зростанням обсягу робіт і поставлених задач до середини 1930-х років їх вже нараховувалося вже 48 чоловік, з яких редакційний апарат складався із 41 особи [4, арк.49]. Зростала кількість і робітників в державних типографіях, так перша держтипографія в Сімферополі в 1931р. нараховувала 272 працюючих.

Кримське державне видавництво з моменту свого створення зіткнулося з масою проблем, адже перед ним ставилася мета створити для кримськотатарського населення радянську національну літературу, доступну як у мовному відношенні, так і по своїй суті. Більше, ніж в інших національних республіках, в Криму ця задача зіткнулася з багатьма проблемами: невиробленістю кримськотатарської літературної мови, що поповнювалася авторами книг та публікацій словами родинних мов і прислівників (турецькими, арабськими, казансько-татарськими і т.д.), усунення і пояснення яких в масових виданнях потребувало великої і складної роботи, знань і вмінь. В зв'язку з цим виникла гостра потреба у підготовлених авторах і перекладачах, що змогли б пристосувати свою літературну мову до розмовної, масової. Цю проблему доповнювало ще й перевантаження на основній роботі тих спеціалістів, що були найкраще підготовлені до такої роботи.

Також надзвичайно гальмував розвиток видавничої справи брак видавничих коштів Кримського державного видавництва і нераціональне використання тих із них, що перебували у розпорядженні різноманітних відомств та організацій. В зв'язку з цим виникала децентралізація, хаотичність і паралелізм видавничої справи в Криму і, нарешті, особливо гостро відчувався брак татарських шрифтів та кваліфікованих складачів і коректорів, що призводило до недостатнього розгортання татарської друкарні, “плетущейся в хвосте поступательного движения крымскотатарского издательства”.

З великим напруженням сил Кримське державне видавництво переборювало всі ці перешкоди, щоб до кінця 1926 р. створити базу національної літератури й згуртувати навколо себе хоча б невеличку групу національно-культурних, партійних, радянських і зацікавлених в видавництві сил.

Що ж фактично являло собою до 1926 р. Кримське видавництво? Насамперед, треба сказати, що за роки свого існування видавництво виросло і стало дійсно національним видавництвом.

Якщо зіставити результати його діяльності до 1925 – 1926 рр. із результатами 1925 – 1926 рр., одержимо таку картину: за два з половиною роки (до жовтня 1925 р.) видавництвом було видано лише 266 друкованих аркушів (далі – д.а.). А вже з жовтня 1925 р. по жовтень 1926 р. видано 376 д.а. При цьому із загальної кількості 266 д.а., виданих за два з половиною роки, припадає 142 д.а. на кримськотатарську літературу.

Всього ж за 1925 – 1926 рр. продукція кримськотатарською мовою досягнула 246 6/8 д.а., що становить 434% річної продукції порівняно із середньою цифрою у минулі роки. Якщо ж розглянути продукцію Кримського державного видавництва тільки за 1925/26 рік, то виявиться, що з загального числа цієї продукції (376 д.а.) на кримськотатарську літературу припадає 246 6/8 д.а., а на російську – близько 130 д.а., що становить переваження національної літератури над російською майже на 200%.

Співвідношення вищенаведених цифр ясно вказує на завоювання Кримським видавництвом собі місця серед національних видавництв. Звичайно, кількість продукції видавництва видається значною тільки порівняно з кількістю продукції попередніх років. Порівняння ж з кількісною продукцією таких національних видавництв, як Азербайджанське, Казанське і навіть Узбекистанське, Кримське видавництво не витримувало. Проте ця обставина має достатню вагомі виправдання: по-перше – молодість видавництва як національного, по-друге, всі вищеназвані перешкоди, і, по-третє, досить швидке, незважаючи на все це, зростання видавництва.

Про всі ці обставини можна було б багато сказати, але достатньо зупинитися на двох основних: 1) Кримське видавництво працювало у надзвичайно важких матеріальних умовах; 2) у Криму все ще не було татарської друкарні, що відповідала його потребам.

Що стосується першого, то достатньо переконливим буде порівняння оборотних капіталів Кримського видавництва і хоча б такого ж молодого видавництва як Узбекистанське. В той час, як оборотний капітал Кримського становив 36000 карб., оборотний капітал Узбекистанського видавництва набагато перевищував мільйон карбованців. Це співставлення говорить само за себе достатньо переконливо.

Щодо татарської друкарні, то можна сказати, що в 1926 - 1927 рр. вона змогла забезпечити Кримське видавництво максимум на 15 друкованих аркушів на місяць, що становить за рік 180 д.а., тобто майже половина і без того невеличкого виробничо-видавничого плану видавництва.

Прикладаючи величезні зусилля, видавництво Криму досягло лише 81% виконання плану, і, природно, ні про яке кількісне змагання з іншими національними видавництвами не могло йтися при відсутності коштів і друкарні. Тим часом, досить швидке зростання національно-культурних попитів потребувало відповідного росту видавництва, що вже в 1927 р. офіційно визнало, що буде не в змозі їх обслужити, якщо йому доведеться вкладатися в такі вузькі виробничі рамки.

Таким чином, до кінця 1926 р. – початку 1927 р. державне видавництво Кримської АРСР вичерпало всі внутрішні ресурси для нарощування обсягів виробництва, і далі необхідно було своєчасно подумати не йому одному, але й керівним партійним і радянським органам, по-перше, над питанням про відшукування коштів для національного видавництва, по-друге, про створення, нарешті, сприятливих для нього друкарських умов.

До очевидних досягнень Кримського видавництва в цей період варто віднести: максимально можливу в цих важких умовах плановість видання; різнохарактерність його видань (видання політичні, партійні, сільськогосподарські, педагогічні, підручники, санітарно-гігієнічні, краєзнавчі і т.д.); типізацію видань: “Бібліотечка Кримського селянина”, “Бібліотечка Кримської татарки”, “Бібліотечка Кримського комсомольця”, “Економіка і господарство Криму” і т.д.; виконання завдання поставленого перед видавництвом

(обслужити насамперед широкий загал читачів), що для самого видавництва означало видавати переважно селянську літературу і підручники, майже повна відсутність котрих з року в рік надзвичайно болісно відбивалася на кримському ринку; видавництву вдавалося, не зважаючи на величезні перевантаження, видавати великими тиражами найрізноманітнішу періодичну літературу кримськотатарською мовою.

До досягнень у загальносоюзному масштабі також можна віднести дешевину масової книжки, що стабілізувалася в Криму (10 коп. за 1? д.а.), яку видавництво витримало, незважаючи на її дефіцитність, навіть у найскрутніші в матеріальному відношенні моменти.

У 1926 – 1927 виробничо-видавничому році в Криму почали вживатися заходи для зниження роздрібною ціни книжок і підручників. І хоча підручники кримськотатарською мовою не могли відзначитися невеликою вартістю, проте необхідно відзначити: велику кількість продукції їх в 1925 – 1926 р.; пристосованість підручників до місцевих умов і, по-третє, складність умов, в яких ці підручники видавалися.

Тягар по упорядкуванню татарських підручників, якими цього року значно збагатився Крим, лягла на невеличку групу і без того до останніх меж перевантажених роботою працівників Наркомпросу, які з рачуючою стійкістю і любов'ю до справи виносили всі труднощі і перешкоди видавничої роботи.

В 1927 році планувалося розширити татарську друкарню, у зв'язку з чим Кримське видавництво стало собі за мету здійснити розпочату ним справу з централізації видавництв із метою досягнення максимуму плановості і режиму економії в цій справі.

Торкуючись недоліків в видавництві національної літератури, необхідно також відзначити недостатнє освітлення її питань в пресі, відсутність до кінця 1920-х років регулярних бібліографій на стовпчиках газет і часописів, відсутність повідомлень (про літературу, що видавалася) і, взагалі, слабо поставлену роботу в Криму з просування книги (особливо національної) в село, врахування попиту на неї, а також обслуговування покупця національної літератури продавцем, що розуміє його мову.

Серед значних вад книжок, що видавалися в той період – хиби в техніці, а також у мові, що, незважаючи на ретельну редакторську роботу, часто, була пересипана турецькими, арабськими та іншими словами, незрозумілими широким масам кримськотатарських читачів [5, с.106-109].

Таким чином, можна зробити висновок, що у досліджуваній період, незважаючи на величезні труднощі, видання найрізноманітнішої літератури кримськотатарською мовою у Кримській АРСР було налагоджено. Звісно, що в цей період, ще ні кількість цієї літератури, ні, інколи, її якість не відповідали потребам шкіл та широких читацьких мас. Очевидно, що головним у цьому процесі було те, що нова, радянська кримськотатарська література та підручники створювалися і видавалися у Криму, тобто, на місці. І що дуже важливо, це те, що в її створенні головну роль відігравала кримськотатарська інтелігенція.

#### Джерела та література

1. Балич У. Состояние народного просвещения в Крыму // Педагогическая жизнь Крыма. – 1925. – №6.
2. Ганкевич В.Ю. На службе правде и просвещению: Краткий биографический очерк Исмаила Гапринского (1851 – 1914). – Симферополь, 2000 с.
3. Державний архів автономної республіки Крим (далі ДААРК). – Ф.219. – Спр.1767.
4. ДААРК. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.358.
5. Петровская Е. Достижения и недочеты Крымгиза, как национального издательства // Пути коммунистического просвещения. – 1926. – №12.
6. Симферополю 200 лет. – Киев, 1984.
7. Хроника // Педагогическая жизнь Крыма. – 1925. – №5.

#### Каламбет С.В., Чайка В.М.,

#### НЕПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ ЯК ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА НАПОВНЕННЯ БЮДЖЕТУ

В організаційних заходах щодо забезпечення виконання положень Стратегії діяльності державної контрольно-ревізійної служби в Україні на 2003-2005 роки, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 26.11.2002 № 997 [5] зазначено, що одним із напрямків діяльності Державної контрольно-ревізійної служби України (далі ДКРС) є сприяння мобілізації надходжень до бюджетів усіх рівнів.

В той же час, згідно з положеннями ст.2 Закону України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21.12.2000 № 2181-III [4] службі сьогодні не надано право здійснювати перевірки повноти збору та своєчасності перерахування стосовно передбачених податковими законами України загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Таким чином, основними сферами діяльності ДКРС по сприянню наповненню бюджетів є неподаткові надходження і доходи від операцій з капіталом.

Слід відмітити, що питання діяльності ДКРС розглядалися багатьма авторами, зокрема М.Т. Білухою, Н.С. Вігвицькою, І.Ю. Чумаковою, М.Т. Фенченком, Є.М. Романів, Р.Л. Хом'як, А.С. Морозом, В.В. Гресик [7], П.К. Германчуком, І.Б. Стефанюком, Н.І. Рубан, В.Т. Александровою, О.І. Назарчуком [6] та ін. Однак в період реформування ДКРС назріли певні проблеми, вирішення яких є нагальною проблемою сьогодення.

Визначення основних проблем невиконання окремими суб'єктами господарювання, в тому числі і бюджетними установами, вимог Бюджетного кодексу України [1] та інших нормативно-правових актів, які регулюють бюджетний процес, що виявилось за результатами проведених контрольно-ревізійним управлінням в Дніпропетровській області у 2002, 2003 та 2004 роках контрольних заходів й стало предметом аналізу даної статті.

При проведенні ревізій та перевірок значна увага приділяється утворенню та напрямам використання власних надходжень бюджетних установ, які включаються до спеціальних фондів бюджетів усіх рівнів і